

Uşaq serebral iflicinin hemiparetik forması zamani neyropsixoloji tədqiqat

Səlbi Ağamehdi qızı Abasova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xüsusi təhsil kafedrasının müəllimi

E-mail: s-asadzade@mail.ru

Rəyçilər: filol.ü.f.d., dos. T.H. Ağayeva,
p.ü.f.d. M.Ş. Məlikov

Açar sözlər: hemiparetik forma, neyropsixoloji tədqiqat, sağ yarımkürə, sol yarımkürə, verbal intellekt, ocaqlı zədələnmə, ali psixi funksiyalar, adaptasiya, reabilitasiya

Ключевые слова: гемипаретическая форма, нейропсихологическое исследование, правое полушарие, левое полушарие, вербальный интеллект, очаговое поражение, высшие психические функции, адаптация, реабилитация

Key words: hemiparetic form, neuropsychological study, right hemisphere, left hemisphere, verbal intelligence, focal lesion, higher mental functions, adaptation, rehabilitation

USİ-nin hemiparetik forması baş beynin yarımkürələrindən birinin inkişafsızlığından irəli gələrək ali psixi funksiyaların patogenetik mexanizmlərinin öyrənilməsi üçün maraqlı modeldir.

8 yaşından 14 yaşınadək olan yaş intervalında USİ-nin hemiparetik forması olan 50 uşaq müayinə olunmuşdu. Bu xəstələrin Veksler şkalası üzrə göstəriciləri, öz sağlam yaşdılarına nəzərən xeyli aşağı idi. Sol yarımkürənin qüsuru (SolYQ) olan uşaqlarda qeyri verbal intellektin göstəriciləri Sağ yarımkürənin qüsuru (SağYQ) olan uşaqlarla müqayisədə statistik olaraq daha yüksək olmuşdur. Sağ yarımkürənin qüsuru (SağYQ) olan uşaqlarda görmə-məkani analiz və sintezinin, eləcə də görmə yaddaşının həcmnin inkişafsızlığı müşahidə olunurdu. Məsələn, Sağ yarımkürənin qüsuru (SağYQ) olan uşaqlar “Koss Kubları” subtesti üzrə tərsiqləri yerinə yetirərkən kubların düzgün istiqamətinin tapılmasında çətinlik çəkirdilər. Bu qrup xəstələr üçün ümumi xüsusiyyətlər məkani münasibətlərin təhlilində çətinliklər, eləcə də mürəkkəb məkani təsəvvürlərə əsaslanan sintetik (tərkib) fəaliyyətin pozulmasıdır.

Sol yarımkürənin qüsuru (SolYQ) olan uşaqlarda analitik-sintetik konstruktiv fəaliyyətdə bir sıra çətinliklər müşahidə olunurdu. Amma bu çətinliklər Sağ yarımkürənin qüsuru (SağYQ) olan uşaqlarla müqayisədə daha az nəzərə çarpırdı. SolYQ olan uşaqlarda işin ləng olması əsasən sağ əlin iflicindən irəli gəlir. Neyropsixoloji təhlil göstərdi ki, SağYQ olan uşaqlarda SolYQ olan uşaqlarla müqayisədə həm görmə, həm də eşitmə modallığında hafizənin həcmnin azalması, eləcə də diqqətin xüsusiyyətlərinin (davamlılıq, keçirilmə) inkişafsızlığı qeydə alınır.

Hər iki qrupun uşaqlarında verbal intellektin inkişaf səviyyəsi sağlam uşaqlarla müqayisədə aşağı idi. Lakin SağYQ olan uşaqlarda verbal intellektin inkişaf səviyyəsi SolYQ olan uşaqlarla müqayisədə statistik olaraq yüksək idi. Xəstə uşaqların verbal subtestləri yerinə yetirmələrinin keyfiyyət təhlili yuxarıda qeyd olunan göstəriciləri bir daha təsdiq edir. SolYQ olan uşaqlar əqli proseslərlə, məntiqlə əlaqədar olan tapşırıqların daha çətinliklə öhdəsindən gəlirdilər.

Neyropsixoloji təhlil göstərdi ki, SolYQ olan uşaqlarda verbal funksiyaların inkişafsızlığı daha çox müşahidə olunur. İki qrupda olan uşaqlar arasında qeyri verbal funksiyaların inkişafında fərqlər əsasən görmə-məkani funksiyaların inkişafında daha bariz üzə çıxır.

Uşağın beyninin erkən ocaqlı zədələnməsi, hansı yarımkürənin zərərçəkməsindən asılı olaraq ali psixi funksiyaların sonrakı inkişafına fərqli təsir göstərir. Sağ yarımkürənin qüsuru olan xəstələrdə ali psixi funksiyaların pozulmasının ağırlığı daha çox ifadə olunur və pozulmanın strukturu daha müxtəlifdir. Bu göstəricilər ali psixi funksiyaların erkən ontogenez inkişafında sağ yarımkürənin böyük məna kəsb etdiyindən xəbər verir.

E.L. Vassermanın tədqiqat işlərinə əsaslanaraq müəyyən olunmuşdur ki, sağ və sol tərəfli hemiparezli uşaqlarda ali psixi funksiyaların pozulması beynin analoji zədələnmələri olan yetkinlərdən fərqlənir. 6-17 yaş arası USİ-nin hemiparetik formasının sağ və sol tərəfli variantları ilə olan uşaqların neyropsixoloji müayinəsi keçirilmişdi. Yetkinlərlə müqayisədə SolYQ olan uşaqlarda xüsusi fərqlər təzahür etmişdi. Bu əsasən daha çox nitq funksional sistemində pozulmalarla üzə çıxırdı. Çünki, uşaq yaş dövründə nitq əyani obrazlı təfəkkürlə əlaqədar olur və sağ yarımkürənin strukturuna əsaslanır. Eləcə də, emosional-şəxsi sferadakı pozulmalar SolYQ olan uşaqlarda aşkar edilmişdi və kiçik yaşlı uşaqlarda daha aydın ifadə olunmuşdu. Onu da qeyd etmək vacibdir ki, sağ yarımkürənin erkən zədələnməsi onlarda kommunikativ bacarıqların formalaşmasını ləngidir. Dolayısı yolla bu nitqin və verbal intellektin inkişafında özünü göstərir. Sağ tərəfli hemiparezli xəstələrdə nitq pozulmaları daha tez-tez rast gəlinir, lakin kobud xarakter daşımır. Sağ və sol hemiparezli qruplarda ali psixi funksiyaların vəziyyətinin orta göstəriciləri arasında əhəmiyyətli fərq aşkar olunmamışdı. Amma ümumilikdə, ali psixi funksiyaların pozulmalarının struktur və dərəcəsi zədənin lateralizasiyasından asılı olaraq fərqlənirdi. Belə ki, SolYQ olan uşaqların qrupunda hərəkətlərin görmə-məkani təşkilinin, görmə qnozisinin, suksessiv funksiyaların, eşitmə yaddaşının, konstruktiv təfəkkürün, aktiv diqqətin funksiyalarının pozulması daha çox nəzərə çarpırdı. Ali psixi funksiyaların pozulmalarının xüsusiyyətlərinin təhlili qrupların pozulma strukturunda, əsasən də hərəkətlərin optik-kinestetik təşkili, konstruktiv fəaliyyət kimi funksional sistemlərdə fərqləri müəyyən etdi. Diqqət funksiyasının defisitliyi serebral iflicli uşaqlarda zədələnmə tərəfindən asılı olmayaraq aşkar olunurdu, amma SolYQ olan xəstələrdə daha güclü ifadə olunurdu. Lakin kobud pozulmalar aşkar olunmamışdı.

SolYQ olan xəstələrdə ali psixi funksiyaların çatışmazlığına neyrodinamik pozulmalar və tənzimləyici funksiyaların pozulması təsir göstərirdi. SağYQ olan xəstələrdə isə tapşırıqların yerinə yetirilməsində çətinliklər əsasən, hərəkətlərin kinestetik əsaslarının, stereoqnozisin, qısa müddətli eşitmə-nitq yaddaşının həcmnin azlığı, disleksiya və disqrafiya kimi ali psixi funksiyaların parsial pozulmalarının hesabına yaranırdı.

Müxtəlif yaş qruplarında USİ-li xəstələrin ali psixi funksiyaların (APF) tədqiqi zamanı məlum oldu ki, sol tərəfli hemiparezli kiçik yaşlı uşaqlarda APF-in defisitliliyi daha güclü ifadə olunur, nəinki sağtərəfli uşaqlarda. Orta yaş qrupunda APF-in pozulmasının dərəcəsi hər iki formalı hemiparezdə təxminən eyni idi. Böyük yaş qrupunda isə daha çox təzahür edən pozulmalar SağYQ olan xəstələrdə idi.

Ümumilikdə, sağ yarımkürənin zədələnməsi uşaqlarda daha ciddi fəsadlarla nəticələnir, nəinki sol yarımkürənin: APF-in inkişaf tempi nəzərə çarpacaq dərəcədə enir və erkən yaş dövründə aydın təzahür edir. Sağ yarımkürənin zəif pozulmaları zamanı APF-lərin pozulması, sol yarımkürənin daha geniş zədələnmələrində olduğu kimi nəticələr verə bilər.

Ali psixi fəaliyyətin pozulmaları daha çox beyin zədələrinin yarımkürələr daxili lokallaşmasından asılıdır. Zədələnmiş yarımkürədə atrofiyanın şiddəti ilə hemiparezli xəstələrdə APF-in vəziyyətinin inteqral əlaqələrinin göstəricilərinin olmaması inkişaf edən beynin yüksək kompensator imkanlarını göstərir.

USİ-nin hemiparetik forması olan uşaqlarda nitq funksiyaları üzrə çox hallarda beynin hansı

tərəfinin zədələnməsindən asılı olmayaraq sağ yarımkürə dominantlıq edir. Bu kimi patologiyalı uşaqlarda və yeniyetmələrdə dominantlığın səviyyəsi sağlamlardan iki dəfə artıq olur. Sol yarımkürə zədələndiyi halda o morfoloji qüsurun həcmindən asılı olur. Zədələnmə nə qədər genişdirsə, yarımkürələrdaxili daha az, yarımkürələrarası lokallaşma isə böyük rol oynayır.

USİ zamanı beynin erkən unilateral zədələnməsi lateralizasiyadan asılı olmayaraq ali psixi funksiyaların diffuz pozulmasına, nəticədə obların inkişafının kobud pozulmasına gətirib çıxarır. Sağ və sol yarımkürənin zədələnməsi zamanı kəmiyyət baxımından onların defisitliyi arasında nəzərə çarpan fərq müşahidə olunmur. Amma pozulmaların strukturu və təzahürü fərqli olur. USİ-nin hemiparetik forması olan xəstələrdə sağ yarımkürənin erkən zədələnməsi ali psixi funksiyaların inkişaf tempinə neqativ təsir edir, həm verbal, həm də qeyri verbal funksiyaların, neyrodinamik və tənzimləmə proseslərinin daha dərin pozulmalarına səbəb olur. Sol yarımkürənin erkən zədələnməsi ali psixi funksiyaların daha çox ifadə olunmuş parsial pozulmalarına və yaşla təzahür olunan verbal-məntiqi təfəkkürün defisitarlığına gətirib çıxarır. Postnatal zədələnmə vəziyyətində sol yarımkürənin qusuru ali psixi funksiyaların ümumi vəziyyətinə daha artıq neqativ təsir göstərir, nəinki əsasən qeyri-verbal funksiyaların pozulması üstünlük təşkil edən sağ yarımkürənin qusuru.

Sol yarımkürənin zədələnməsi zamanı psixoloji-pedaqoji təsirlə əsas diqqəti ali psixi funksiyaların parsial pozulmalarının korreksiyasına diqqət yetirilməlidir. Sol yarımkürənin zədələnməsi zamanı isə tənzimləyici funksiyaların neyrodinamik pozulmalarını nəzərə almaq, bu məqsədlə, xüsusilə də kiçik yaşlı uşaqlarla stimullaşdırıcı və təşkilati yardım həyata keçirilməlidir.

Sosial adaptasiya və reabilitasiya üçün fərdi proqramların işlənilməsində böyük dəyəri olmasına baxmayaraq, neyropsixoloji müayinə nəticəsində əldə olunan göstəricilərdən məktəbdə nadir halda istifadə olunur. Adətən heç bir mütəxəssis tərəfindən tədqiqat nəticəsində bir uşağın nevropatoloq, psixoloq və xüsusi pedaqoq tərəfindən əldə olunan göstəricilərini müqayisə edilmir. Bu da formal, minimal həcmli müayinə nəticəsində bəzi pozulmaların diqqətdən kənar qalmasına gətirib çıxarır. Baxmayaraq ki, onların mövcudluğu nəzərə çarpır və pozulmanın zamanında diaqnozlaşdırılması xəstə uşağın uğurlu müalicəsi, abilitasiyası, hətta bir sıra hallarda təhlükəsizliyi baxımından çox vacibdir. Xüsusilə də nəzərə almaq lazımdır ki, xəstə uşağın nevroloji və psixi xüsusiyyətləri haqqında informasiya pedaqoqlara nadir hallarda təqdim olunur və onlar tibb mütəxəssislərinin real köməyi olmadan, müstəqil olaraq hər uşağa fərdi yanaşma təpəmalıdır.

Uşaq beyninin böyük plastikliyə malik olmasına baxmayaraq, pozulmuş funksiyaların tam bərpası və ya kompensasiyası (bu əsasən uşağın yaşından və fərdi xüsusiyyətlərindən, zədələnmənin yayılmasından, genezisindən və s. asılıdır) həmişə mümkün olur. Psixoloji korreksiya səmərəli nəticə verə bilər. Müəllimlər belə uşaqların təhsilinə fərdi yanaşmalı, xəstəliyin nəticələrini nəzərə almalı və ayrı-ayrı fənlər üzrə müvəffəqiyyətli ola bilmədiklərindən intellektual inkişafı ləngitməmək üçün onları xüsusi siniflərə keçirməli deyillər. Xüsusi məktəblərin yuxarı siniflərində belə uşaqların müxtəlif proqramlar üzrə, əsasən də humanitar, texniki, biologiya-kimya və s. fənlərin üstünlüyü ilə təhsillərini davam etdirmək (kütləvi məktəblərdə olduğu kimi) imkanlarını nəzərdən keçirmək vacibdir. Bu onların normal özünü qiymətləndirməsinin motivasiya və emosional sferasının formalaşmasını təşviq edəcək. Onu da qeyd etmək vacibdir ki, bu və ya digər fənn üzrə uzunmüddətli uğursuzluq şəxsiyyətin mənfi keyfiyyətlərinin yaranmasına və möhkəmlənməsinə, məktəb dezadaptasiyası və sosial dezadaptasiyanın yer almasına səbəb olur.

Psixokorreksiya prosesində də belə uşaqlara xüsusi yanaşma tələb olunur. Xüsusi pedaqoq

neyropsixoloji diaqnozu, əsasən də beyin sahələrinin lateralizasiyası və yarımkürələrdaxili lokalizasiyanı, ali psixi funksiyaların pozulmasına səbəb olan funksional çatışmazlığı özünə yaxşı təsəvvür etməlidir. Belə ki, qeyd olunanlardan asılı olaraq psixokorreksiyanın metodları da dəyişir. Məsələn, sol yarımkürənin arxa alın və əmgək sahələrinin çatışmazlığı zamanı sağaxaylarda konstruktiv apraksiya dərin xarakter daşımır, nəinki sağ yarımkürənin qüsuru zamanı və uşağa konstruktiv plan tərtib edərkən pedaqoqun korreksiyaedici fəaliyyəti kömək olmalıdır. Belə uşaqlar sözlü instruksiya ilə deyil, nümunəyə baxmaqla yaxşı şəkildə çəkirlər. Sağ yarımkürənin qüsuru zamanı konstruktiv praksisin qüsuru aşkar olunursa (xəstələr, nümunəni təkrarlama bilmir, məkan münasibətlərində daha çox səhvə yol verirlər), korreksiyanı məkan təsəvvürlərinin formalaşmasına istiqamətləndirmək lazımdır.

Beynin üzvü patologiyası olan uşaqlarda oxu və yazı bacarıqlarına yiyələnmədə çətinliklər yaranırsa, zədələnmənin üstün lateralizasiyasını bilmək düzgün psixokorreksiya üsullarının seçilməsində vacib amil hesab olunur. Yuxarıda qeyd olunmuş nümunədə şagird K.-də sol yarımkürənin zədələnməsi ilə analiz və sintez proseslərində olan çətinliklər, eşitmə nitq yaddaşının pozulmasında oxu və yazı təlimi üçün qorunmuş olan görmə yaddaşına və intellektual inkişafın sağ yarımkürə taktikasına (stimulların tamamilə qavranılması, yəni sözlərin ayrı-ayrı hecalarla deyil, yazılışının bütövlükdə yadda saxlanması) aksent olunmalıdır. Sağ yarımkürəsində qüsurlu şagirdlər üçün oxu və yazı təlimində sol yarımkürə taktikasından (həcdə ayrı-ayrı hərflərin və ya sözdə ayrı-ayrı hecaların təhlili) istifadə olunarsa, səmərəli nəticə əldə etmək olar.

Məqalənin aktuallığı. Uşağın inkişaf dinamikasının qiymətləndirilməsi çox vacib amildir. Bu məqsədlə neyropsixoloji müayinə təlim dinamikasında, onun nəticələri isə neyropsixoloji profil şəklində qeyd olunur. Bu uşaqda ali psixi funksiyaların pozulma strukturu və şiddət dərəcəsini əyani təsəvvür etməyə və onun yaxın inkişaf zonasını qiymətləndirməyə imkan verir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə müxtəlif tədqiqatların nəticələrinə istinad edilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Profildə hər bir funksiyanın yaxın inkişaf zonasının qiymətləndirilməsi göstərilir ki, bu da pedaqoqa müvafiq korreksiya metodlarının seçilməsinə imkan verir. Belə profil üçün unifikasiya olunmuş blanklardan istifadə etməklə, bir neçə il ərzində uşağın inkişaf dinamikasını izləmək olar. Beləliklə də, hər uşağın dəfələrlə neyropsixoloji tədqiqi, kliniki və psixoloji-pedaqoji tədqiqatların nəticələri ilə müqayisədə APF-in şiddət səviyyəsinin ayırd edilməsi və qiymətləndirilməsi üçün vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Козьявкин В.И., Шестопалова Л.Ф., Подкорытов В.С. Детские церебральные параличи, Львов-Украинские технологии, 1999.
2. Немкова С.А. «Детский церебральный паралич: диагностика и коррекция когнитивных нарушений», Учебно-методическое пособие, Москва, 2012.
3. Никитина М.Н. Детский церебральный паралич. Москва: Медицина, 1979

С.А. Абасова

Нейропсихологическое исследование при гемипаретической форме детского церебрального паралича

Резюме

Раннее повреждение головного мозга, в зависимости от того, какое полушарие поражено, по-разному влияет на последующее развитие высших психических функций, и тяжесть расстройства более выражена у пациентов с аномалиями правого полушария. Эти показатели свидетельствуют о том, что правое полушарие играет главную роль в развитии раннего онтогенеза высших психических функций.

S.A. Abasova

Neuropsychological research in the hemi paretic form of children's cerebral paralysis

Summary

Early brain damage, depending on which hemisphere is affected, affects the subsequent development of higher mental functions in different ways, and the severity of the disorder is more pronounced in patients with abnormalities of the right hemisphere. These indicators indicate that the right hemisphere plays a major role in the development of early ontogenesis of higher mental functions.

Redaksiyaya daxil olub: 21.01.2020